під орудою І. Грузина представив „Іспанську рапсодію” М. Равеля, цикл танців Енріке Гранадоса „Андалузія” та „Арагонія” й всесвітньо відомий „Танець із шаблями” з балету „Гаяне” А. Хачатуряна. Після символічного звучання „Вальсу-фантазії” М. Глінки хор та симфонічний оркестр „The Festival” (диригент Д. Логвин) виконали „Фантазію” c-moll для фортепіано, хору та оркестру Л. Бетховена (соліст Юрій Новіков).

Безумовно, період у 120 років професійної музичної освіти у Дніпрі заклав багатючий творчий потенціал, монолітний фундамент академічних музичних традицій, збереження та примноження яких – справа кожного з нас.

UDC 78.082.3

DOI 10.33287/221917

Тарасова Наталія Юріївна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри „Історія та теорія музики”
Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
тел. (095) 315-35-77
e-mail: tarasova116@ukr.net

ЖІНКА-КОМПОЗИТОР. АПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЇ ПО-УКРАЇНСЬКИ до 60-річчя В.М. Брондзі (Мартинюк)

Жінка-композитор – сьогодні цим нікого не здивуєш... Хіба що невротичного героя п'єси Патріка Зюскінда „Контрабас”, хворобливо ототожненого зі своїм інструментом контрабасиста, що казав: „...жінка в музиці грає вторинну роль у творчому сенсі, я маю на увазі створення музики... Або ви знаєте хоча б одну жінку-композитора?”.

Проте, з десяти композиторів, які щоденно презентуються з екранів TV чи на сторінках Фейсбуку, не менше чотирьох – жінки. З XIX століття тягнеться нитка імен надзвичайних європейських музичних жінок-авторів, талановитих, хоча і не дуже відомих. Жанна-Луїза Дюмон, відзначена Лістом і Берліозом; Дора Пеячевич, натхненна музикою Брамса, Шумана й Штрауса; Рут Кроуфорд Сігер, модерні пошуки якої порівняні з шуканнями Антона Веберна;

Елізабет Макконкі, спокійна до авангарду через любов до англо-кельтського фольклору та музики Бартока. Вражає музика Софії Губайдуліної, однієї з дивовижних представниць жіночого музичного „другого авангарду” ХХ століття. У Національній спілці композиторів України жінки становлять, мабуть, не менше половини. З них одразу пригадуються видатні постаті: жива легенда, Герой України, лауреат Національної премії ім. Т.Г. Шевченка, посправжньому велика, що сягає „універсальності взірця” людини-творця Леся Дичко. З молодших поколінь – лауреати численних державних премій, автори симфонічної, камерної, хорової музики Ганна Гаврилець, Кармела Цепколенко, Вікторія Польова та ін. І якщо комусь на думку спаде відшукати початок цього жіночого українського музичного авторства, звернемося на генезу жіночої поетичності з міркувань Оксани Забужко в есе „Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української гендерної міфології”.

Попри нищівну критичну рефлексію образу жінки тоталітарної формації як „нічийної землі Великої Блудниці” і „дівки-бранки”, зворушує думка про „найпотужнішу традицію жіночого письменства”, народжувану поетичною жіночою душею. Дивиною здається, що жіноче „книжкове” письменство почалось з провокативно-скандальної віршованої світської сатири луцької шляхтянки Олени Копоть-Жоравницької, яку 1575 року викликали на суд за „образу честі”. Однак „щодо багатющої української фольклорної лірики (понад двісті тридцять тисяч записаних пісень і балад!), то близько двох третин її, як підрахував ще в минулому столітті М. Максимович, складають голоси жіночі – щонайпосередніша „пряма мова” тисяч і тисяч безіменних..., незрідка й геніальних поеток, які доносять до нас крізь віки живою й дотикальною чуттєву тканину жіночого життя. Український же модернізм значною мірою завдячує своєму постанню першій відверто феміністичній авторці – Ользі Кобилянській, а безсумнівної вершини сягає – у поетичних драмах Лесі Українки, формально належної до пантеону „недоторканих” національних класиків”.

Дійсно, „первень” не лише жіночої поезії, а й жіночого композиторства міститься в найдавнішому шарі – до книжного, фольклорного. Це українське поетичне лоно, проявлене у прадавніх слов’янських колискових, веснянках, гаївках. Тут співочо промовляє жінка – Велика Матір Земля, Берегиня й Захисниця, в обрядових про

кохання всупереч смерті й нещасній долі; тут споглядально, драматично чи лірично, чуттєво інтонує жінка – Вічна Вірність і Ніжність, одвічна Віра, Надія й Любов. А кульмінації цей історичний талант досягає, вочевидь, саме у творах вищеназваних і не названих з числа українських жінок-композиторів ХХ століття. В розлогій чоловічій генерації сучасної української музики кожна жіноча композиторська постать по-своєму мудро й душевно, поетично розвінчує гендерну міфологію.

У Дніпровському осередку НСКУ своє ліричне спростування міфу „другої статі” в композиції являє творчість Валентини Брондзі-Мартинюк. Ще в радянські часи, з 1983 по 1988 роки, учениця одного з видатних українських майстрів воєнного покоління, народного артиста України, лауреата Національної премії ім. Т.Г. Шевченка А.Я. Штогаренка, – вона з перших творів заявила про усвідомлене призначення зробити власним мисленням і мовою саме фольклорну національну музичну поетику. Через сюжетність, жанрові ознаки, інструментарій опановувала народно-пісенний мелос у контексті сучасного відчуття й музичного словника ХХ століття.

Початок композиторської творчості поклав найбільш концептуальний жанр симфонії – дипломною роботою В. Мартинюк була Перша симфонія (1983), згодом з’явилась і Друга (1986). Втіленням потягу до темброво багатой оркестрової барви, потреби у розгорненому симфонічному міркуванні, виразом бажання випробувати сили соборності музичного „слова” стали нові оркестрові партитури В. Мартинюк – Концерт для оркестру (1990), Три акварелі для оркестру „Ой, летіли лелеки” на вірші Г. Світличної (1992), Поема для симфонічного оркестру (2004).

В різножанровому камерно-інструментальному продовженні цієї лінії творчості відчутне шанобливе „тремтіння” перед музичними відкриттями й знахідками в галузі сонати, квартету й квінтету, фантазії, фортепіанної прелюдії й фуги, органної мініатюри великих інструменталістів сучасності Б. Бартока, П. Хіндемита, Д. Шостаковича, Р. Щедріна, А. Шнітке, українських композиторів – „шестидесятників”. Це окремий ряд у творах В. Мартинюк, що простягається від Сонати для скрипки і фортепіано (1978), Варіацій на тему української народної пісні „Не співайте півні” для струнного оркестру та фортепіано (1979), Концертної фантазії „Con fuoco” для камерного ансамблю або флейти, скрипки, акордеона, гітари, контрабаса та ударних (1998), Музичного жарту для квінтету духових

та ударних інструментів „Фортуна” (2000), Фантазії для фортепіано (2001), Тріо для флейти, віолончелі та фортепіано чи органа (2002), „Зозулі часу” для камерного оркестру (2002). До одностайної монологічної Сонати-фантазії для скрипки або саксофона і фортепіано „Дочекайся” (2000, 2003) , Діалогу для фортепіано й органа, „На полонині” для скрипки й фортепіано, „Елегії” для фортепіано, Мелодії для скрипки і фортепіано, Триптиху для камерного оркестру „Нитка Аріадни” (2007), „Інтерв’ю на задану тему” для кларнета соло (2014), „Tempora mutantur” для арфи та фортепіано (2017), п’єс для квартету тромбонів, квінтету дерев’яних духових та ін.

Від захоплення інструментальним мисленням ХХ століття, є нестримне в творчості В. Мартинюк прагнення виміряти національне музично-діонісійське – західноєвропейським „аполонічним”. Інакше кажучи, підпорядкувати світоглядно-особливе з цитованого фольклорного матеріалу або відміченого фольклорною інтуїцією авторського тематизму – струнким логічним законам організації західноєвропейських поліфонічних форм. Таке приховане відчуття творчої боротьби двох початків пронизує Хорал і фугу на дві народні теми (пісні „Йшли воли з діброви” й „Дивлюсь я на небо” В. Заремби), Фугу та постлюдію на дві українські народні теми (пісень „Ой, у полі білий камінь лежить” та „Ти ж мене підманула”); Фантазію, фугу й епілог на теми пісень українських композиторів для фортепіано, Прелюдію й фугу на теми пісень „Рідна мати моя” В. Вірменича й „Пісня про рушник” Г.П. Майбороди. З цього досвіду, композитор сміливо могла би сказати словами С.І. Танєєва (з листа до П.І. Чайковського після прем’єри кантати „Іоанн Дамаскін”), що контрапунктичний спосіб доведення музичної думки не робить музику ані нудною, ані сухою. Навпаки, слугує ясності, струнності звуко-образу, що сприймається.

З прагнення оволодіти найсучаснішим західноєвропейським досвідом електронних композиторських пошуків у сфері „конкретної” музики народжуються комп’ютерні мініатюри „Музика із шумом прибою”, „Вічний шлях”, „Світла туга”, „З гір Карпатських”.

Але поетика української жіночої композиторської душі не могла позбавити В. Мартинюк бажання доторкнутись „священної хореї” музичного театру. Адже цим шляхом пройшло багато геніїв музики ХХ століття (Стравінський, Берг, Онеггер, Прокоф’єв, Шостакович й

ін.). Серед українських композиторів своє захоплення музичним театром втілили чимало і з поколінь повоєнних, і з сучасників, з якими спілкувалась особисто й у кого безпосередньо навчалась у студентські роки й після них (Данькевич, Кирейко, Іщенко, Дичко, Скорик, Станкович, Іщенко). Тому В. Мартинюк і спробувала себе у жанрах балетних та музично-сценічних, дебютувала успішно й потім писала вже за замовленням театрів. Її музично-театральний доробок включає хореографічні мініатюри „Пустельник” (2001), музично-хореографічне дійство „О tempore, o mores”, „В чарах кохання” (2002) (донині єдиний, поставлений на сцені Дніпропетровського академічного театру опери й балету твір дніпровського автора). Не менший акторсько-слухацький резонанс мали й одноактні водевілі „На перші гулі” за В. Васильченком, „По модньому” за М. Старицьким (1985), а також і музика до театральних вистав – „Солдат і відьма” за Андерсоном на сцені Запорізького музично-драматичного театру. „Лісова пісня” за Л. Українкою (2003), „Наполеон і корсиканка” за І. Губачем (2005) на сцені Дніпровського академічного музично-драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка.

Та все ж, без сумніву, пріоритетними для В. Мартинюк є жанри вокально-симфонічні, хорові й камерно-вокальні, бо тут співається слово і зміст, а мелодія керує формою. Корінні поспівки ліричних, обрядових, історичних пісень і дум, веснянок, різдвяних колядок і скоромовок стають інтонаційною матерією для здійснення несподіваних для слуху ладово-гармонічних перегонів, зростання напружених кластерних вертикалей. Тут органічне відчуття часу плине у контрастних ритмічних змінах, пульсаціях синкопованих і остинатних ритмо-формул, ще й просторово посилюється тембровою різноманітністю додаткових інструментів (духових, ударних, віолончелі, фортепіано, вібрафону). Невипадково композиторська інтуїція дуже часто жанрово прохає більш вільних для розвитку музичної думки форм. Окрім наспіву, пісні, гімну – хорової поеми, вокалізу, молитви, колядки. Такі – П’ять хорів а capella (1986), поема для хору та фортепіано „Там над шляхом матуся стояла” (1988) , „Радуйся, земле” на народні слова (2001), „Яблунева солов’їна” на вірші Ю. Рибчинського для мішаного хору та ударних інструментів (2002), Різдвяні пісні для дитячого хору на народні слова (2003), „Мова золота” на вірші А. Малишка (2004), „Чистий криштал” на вірші Г. Сковороди для мішаного хору (2006), „Вокаліз” для сопрано та мішаного хору (2011). А в солоспівах вокальна думка вибудовує,

окрім природних романсово-пісенних структур, нові, індивідуально чуйні до риторично-дієвих сенсів та емоційної фарби – оповідальні, звукописові, розмовні й хронікальні жанрові форми казки, акварелі, нарису, діалогу. Слухайте „Сонні казки для дітей та дорослих” для читця, фортепіано та ударних на тексти М. Салтикова-Щедріна, С. Пісахова та українських народних казок (1991), Діалог поета й композитора „Со-творіння” для читця та фортепіано на слова О. Вікторова (1998), „Повернися, козаченьку” для голосу та фортепіано на вірші М. Потійка (1999), „Дай, Боже” на вірші С. Черевко (1999), Три нариси для народного голосу та фортепіано на вірші Г. Світличної (1996), „Море, небо і сонце”, акварель для голосу та фортепіано (1998), „Нить Аріадни” на слова К. Бальмонта (2002), „Не тревожьте музику руками” на вірші А. Вознесенського (2003), „Істини буття” на вірші В. Здоренко (2004).

Окрема сторінка вокально-симфонічних пошуків В. Мартинюк присвячена обробці й авторському переосмисленню власноруч зібраних народних мелодій Дніпровського, істинно козацького, мабуть, найбільш козацького за історико-культурним спадком регіону в Україні. На цій благодатній ниві композиторської праці природно здійснюється долучення до ментально аутентичного джерела народної музичної поетики. На хвилі захоплення новими відкриттями з козацького пісенно-хорового й танцювального фольклору Томаківського, Солонянського, Покровського, Царичанського районів створювалась поема „Маруся Богуславка” на вірші Л. Костенко для мішаного хору й інструментального ансамблю – флейти, кларнета, дудука, двох бандур, ударних, фортепіано (прем’єра 2016 р.). На Першому міжнародному етномузикознавчому симпозіумі „Актуальні питання східноєвропейської етномузикології” в лютому 2018 року прозвучали і кантата „Ішов козак долиною” для солістів, фортепіано, ударних та капели бандуристів.

Щоправда, серцем і душею композиторської праці В. Мартинюк були й залишаються твори для голосу з бандурою й ансамблю бандуристів, часто написані під враженням від спілкування і дякуючи творчому обміну думок із заслуженим працівником культури України, професором С.В. Овчаровою та досвідченим викладачем, доцентом кафедри „Народні інструменти” М.С. Березуцькою, художніми керівниками уславленої, відомої далеко за межами нашої країни капели бандуристів „Чарівниці”. Прониклива душевність народного співу, ліризм пісенної інтонації й прозоре, різнобарвне

звучання регістрів бандури, природна драматична сила і незрівняний з жодним іншим інструментом дзвінкий перебіг струн спонукали композиторську фантазію до створення цілої антології солоспівів з бандурою. В ній і мініатюри, і розгорнуті форми – „Маленька українка” на вірші О. Пчілки для голосу та бандури (2001), „Прилітай, моя ластівко” на вірші В. Вихруща для голосу та капели бандуристів (2003), „Вільшанка” на вірші Л. Коломиєць для тріо бандуристів (2004), „Тарасу Шевченку” на слова Д. Яворницького, „Вічна весна” – акварелі для флейти, пан-флейти та капели бандуристів за мотивами поезії Т. Шевченка (2014).

Репертуар багатьох всеукраїнських конкурсів виконавців на бандурі неодмінно включає вибрані композиції із сольних п’єс для бандури чи бандури з іншими інструментами В. Мартинюк. Ось лише кілька з них – „Con moto” для квартету бандуристів та ударних (2004), Алюзії на тему української народної пісні „Як поїхав чумак” для бандури та фортепіано (2008), Фантазія на тему української народної пісні „Не сіяно, не орано” для бандури соло (2011), „Дощику, полини” для бандури соло (2011), „Бурлеска” для бандури соло (2011). Віднедавна до програм фестивалів і конкурсів долучено Концерт „Бандура forever” для бандури та струнного оркестру, присвячений С. Овчаровій (2011). Минулого року видано і збірку поліфонічних творів для бандури В. Мартинюк, куди увійшли поліфонічні Інвенція на тему української народної пісні „Ой, у полі, полі світлиця стояла” для бандури соло (2011), Фуга та постлюдія на теми українських народних пісень „Ой, у полі біл камінь лежить” та „Ти ж мене підманула” для бандури соло (2012) та ін.

Позначена спостереженою ще М. Грушевським у давньослов’янському світогляді екзистенційною схильністю, Валентина Мартинюк музично надихає свої твори відкритим, яскраво ліричним почуттям, у випромінюванні котрого й переживаються всі високі істини буття. Через те зустрічаються в музичному плинні композиторської душі вічне і тимчасове, минуле й сучасне, інтимно-особисте й Божественне, пробуджується в ній Віра і промовляє Совість. Саме цим можна пояснити здійснене у творчості В. Мартинюк на початку 2000-х років звернення до духовно-хорової музики. Мабуть, з Божою допомогою, 2016 рік увесь пройшов під літургичним знаком. У головних храмах Дніпра й Кам’янського виконувались Євхаристичний канон („Милість миру”), Третій антифон („У Царствії твоїм”) з Літургії Святого Іоанна Златоустого,

Поліелей („Плотіє заснув”) з Всенощного бдіння, Велике славослів'я, Ірмоси Великої Суботи, „Антифони ступеня восьми гласів”, „Ірмоси канону вербної неділі”. А у Міжнародний день музики в Михайлівському Золотоверхому соборі прозвучав хорівий твір „Монастирський острів. Візантійський хрест”. Він виконувався під час найпрестижнішого заходу Національної Спілки композиторів України XXVII Міжнародному фестивалі „Київ Мюзик-фест-2016”, в одному ряді з творами „батьків музики XX століття – Б. Бартока, В. Лютославського, К. Пендерецького, Є. Станковича, М. Скорика, Л. Дичко, В. Сильвестрова, серед творів більш ніж ста композиторів з Франції, Бельгії, Великої Британії, Іспанії, Латвії, Литви, Угорщини, Польщі, США. Для будь-кого з професійних музикантів це – свідчення визнання, знак посвячення в число шанованих в Україні майстрів композиції. Для В. Мартинюк – це подія, за якою приховуються такі непрості духовні переживання, що спіткають людину межі ломки світоглядних стереотипів. Це подія, за „глянцем” якої – непрості шукання віри в остаточну Вищу правду, властиві людям, котрі вже багато подолали на своєму життєвому шляху.

Невеликі, місткі за формою, строгі за висловом, емоційно чисті, духовно-хорові твори В. Мартинюк випромінюють трепетну жагу будь-якої людської душі – хоч краплі Божественної благодаті. В них відчувається і прагнення Вищої Справедливості, яким скеровувались духовні одкровення справжніх інтелігентів-композиторів з чуйним сумлінням у музиці XX століття – Г. Свиридова, М. Сидельникова, А. Шнітке, Г. Канчелі, А. Пярта та ін. В духовно-хорових творах В. Мартинюк її особисті думки міцно переплетені з сенсами універсальними, як музичні форми мислення православного хорового співу із західноєвропейськими риторично-мелодійними фігурами та з коляшковими, щедрівочними символічними ритмо-мелодичними зворотами, майстерно прочитаними класиками української церковної музичної традиції початку XX століття М. Леонтовичем, К. Стеценком.

Духовною музикою лише ствердилось у В. Мартинюк змолоду властиве її натурі ставлення до життя як життя серцем. Воно керується бажанням материнського навчання молоді, передусім, із композиторськими здібностями. Тим більше, що педагогічній діяльності віддано понад 30 років. Серед кращих учнів В. Мартинюк, ті, що й зараз виборюють нагороди на обласних, всеукраїнських і міжнародних конкурсах. У числі її випускників Ганна Болдирева,

Юрій Беднік, Антон Левандовський, Ярослава Таган, Денис Черкасов, Олена Шкірська, Таїсія Семяннікова, Марія Брусенцева, Ганна Кушнір, Ганна Цирульник, Ганна Виставна. Лише з 2014 по 2018 роки на таких серйозних випробуваннях молодих композиторів у Києві, Чернігові, Харкові, Дніпрі, як конкурс ім. Ревуцького, „Київський колорит”, „Харківські асамблеї”, „Дніпровські хвилі” лауреатами стали М. Павлова, Є. Бутін, А. Наконечна, А. Суржиков, В. Старостін, Д. Буйновська, С. Міляр, К. Кердан, Б. Андрейчик, О. Штирбу, К. Куракова.

Винагородою дружби й толерантності у професійному й широкому музичному спілкуванні – зростання спільноти виконавців, музикознавців, викладачів, учнів і слухачів як односторонніх, друзів. У цьому колі – вихователки кількох „зіркових” поколінь бандуристів С. Овчарова та співкерівник капелою бандуристів „Чарівниці” М. Березуцька; професор, музикознавець С. Щітова; автор віршів кількох солоспівів В. Здоренко, диригент Я. Кириленко та керований нею дитячий шоу-кліп-театр „Будьмо разом”, лауреат міжнародних конкурсів хор Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки та його диригенти різних часів В. Таран, Г. Хананаєва, Н. Громченко, Ю. Іванова; викладачі-виконавці академії Г. Виноградова, В. Громченко, І. Грузин, Ф. Денисенко, Ю. Беднік, М. Руденко, В. Семеряга, А. Токолов, В. Овчаров, В. Красношлик, О. Школа, Г. Кузяєва, Ю. Радзецький, Ю. Самара, Г. Новосьолова, спілчани з різних регіональних організацій Національної спілки композиторів України. Десь за обрієм – назавжди вчителі й творчі наставники, музикознавці, заслужений працівник культури України Л. Царегородцева та кандидат мистецтвознавства А. Постава; диригенти, заслужені артисти України М. Шпак і М. Кулагін, співак О. Манжос, неперевершений домрист А. Улахли.

І найголовніше: те, що створене Валентиною Мартинюк – не у шухляді. Воно публікується й виконується на фестивалях „Київ Музик Фест”, „Золотоверхий Київ”, польському фестивалі православної духовної музики „Хайнувка”, на концертах фестивалів кобзарського мистецтва ім. Г. Хоткевича, „Пісня славить Кобзаря”, „Від Різдва до Різдва”, „Дзвени, бандуро”, „Дніпрова пісня”. Найближча прем'єра – у лютому 2019 року, коли в Кам'янському музичному коледжі силами студентів і викладачів (солісти, хор, оркестр) має вперше виконуватись пародійна комічна опера у двох діях за літературною ідеєю та лібрето Г. Хананаєвої та Н. Котенжи

„Як в далеку давнину”, цікаво жанрово визначена композитором у ремарці „малюнки родової пам’яті”.

Не знаю, як для кого, але для мене кожне післяконцертне враження від музики цієї жінки-композитора лише підтверджує думку про, мабуть, щасливу зустріч мрії з долею. Збіг поглядів, думок, уявлень із способом життя, ту рідку тотожність мислення й буття, що довів собою Григорій Сковорода. У нашому випадку – це музична творчість як єдиний, внутрішньо виправданий, злагоджений спосіб життя Валентини Мартинюк. Музична діяльність як бажаний і єдино можливий устрій буття, гармонізований свідомістю „сродної” праці й сердечністю світовідчуття. Бо ж, так міркував Памфіл Юркевич, „як у серці людини вичерпується олива любові, каганець згасає...”.